

KANYÓ ÁRPÁD

Liturgikus edények II. RÉSZ

Az előkészületi asztal további tartozékai

Az isteni liturgia első részében, a proskomídia (előkészület) során a felajánlott adományokat (kenyér, bor) tartalmazó szent edények (diszkosz, kehely) bemutatását követően mostani írásunkban azokat a kisebb eszközöket tekintjük át, amelyek e szent edények nélkülözhetetlen tartozékai. E szent eszközök rendes helye szintén az előkészületi asztalon van, majd a felajánlási körmenet (nagybemenet) során kerülnek az oltárasztalra.

A Szent Liturgia előkészületi része a 8. századi megjelenésétől a következő négy évszázadban mozzanatokban és szimbólumokban fokozatosan bővült. Ennek eredményeképp a proskomídia szimbolizmusa egyre összetettebbé vált: egyes részek Krisztus születésének, más mozzanatok pedig az Úr passiójának eseményeit idézik fel. Első bemutatásra szánt kisebb eszközünk is ennek egyike tanúja.

CSILLAG

Liturgikus kislexikonunk definíciója szerint: „két, felülnézetben keresztet alkotó fémből készült ív. Lehet a csúcán kereszt is, és függhet belsőjében egy csillag is.” A két féMLEMEZT középen csavar vagy kis kereszt fogja össze, így jól szétnyitható és összecsuksukható. Általában kétféle: félkörös vagy szögletes, négyzet alakú. A csillag gyakorlati funkciója a kenyérrészecskék felett a diszkosztakaró megtartása, ezzel megakadályozza a meghatározott sorrendben felajánlott kenyérrészecskék összekavaródását.

Jelképrendszere kezdetben a diszkosz jelentését bővítette tovább, majd a passió, a 11. századtól pedig a születés szimbolikájával gazdagodott. Összehajtott alakjában jelzi a Krisztusban lévő két természet kapcsolatát, szétnyitva pedig keresztet formál.

Az ősi hagyomány szerint Aranyszájú János vezette be a liturgikus használatba, ez azonban teljesen valószínűtlen. Egy román kutató a 7-8. századra teszi kialakulását, amikor a szent edények takarói is megjelennek (van, aki szerint ez már az 5. században megtörtént), viszont 8-9. századi dokumentumokban még nem találkozni vele. A 8. századi Germanosz pátriárka a diszkosz jelképiségét még a mennyboltozatra vonatkoztatja, s úgy tűnik, hogy a ráhelyezett csillag a későbbiekben ezt bővítette tovább. A nemrég elhunyt kiváló liturgiatudós, Robert Taft felhívja a figyelmet arra, hogy a 11. századtól főként a monostori leltárakban megjelenő csillag kenyérrészecskék fölé helyezésének kísérőverse a következő századi kódexektől kezdődően a 32. zsoltárból került kiválasztásra: „Az Úr szava által szilárdultak meg a mennyek, szájának lehelete által annak egész serege” (Zsolt 32,6). Kutatása szerint a bölcsek csillagára való vonatkoztatás már a 14. század második fele előtt megtörtént. Ismeretes, hogy egyedül a Máté-féle gyermekségtörténetben találjuk az a megjegyzést, amely az előkészület során máig is használatos: „És íme, a csillag, amelyet napkeleten láttak, előttük ment, míg végre meg nem állt a hely fölött, ahol a gyermek volt” (Mt 2,9). Szentelő imája is erre fókuszál: „Jézus Krisztus Uristenünk, ki a Szűztől barlangban született, és imádásodra csillag által vezéreltet a napkeleti bölcseket, alázattal kérünk téged: küldd le a mennyei áldásodat e csillagra, áldd meg és szenteld meg azt, hogy méltó eszköze legyen szent titkaid szolgálatának, és örök emlékére és dicsőítésére szolgáljon a Szűztől való istenemberi születésednek.”

A síri pecsétre való utalás a nagybemenet szimbolikájának fejlődésével áll összefüggésben. Szintén Máté evangélista az, aki beszámol arról, hogy miután a keresztről holtan levett Krisztust új sírba helyezték, az örök „lepecsételték a követ” (Mt 27,66). Az oltárt már Mopszvesztiai

Teodortól kezdődően a sír szimbólumának tartják ekkor, az értelmezés pedig fokozatosan bővülve eljut egészen addig, hogy a csillag ezt a síri pecsétet jeleníti meg.

Püspöki Szent Liturgián a nagybemenet előtt a proskomídiát maga a főpap fejezi be, aki levéve a diszkosztakarót és a csillagot, megemlékezik az előkről és megholtakról, majd visszateszi azokat, és elvégzi a hátralévő cselekményeket. A „Méltó és igazságos” ének után a diakónus vagy a pap kezébe veszi a csillagot, s a diszkosz négy oldalát megkocogtatva énekl: „Győzelmi éneket énekelvén, kiáltván, hangoztatván és mondván...” Ez a mozzanat a Jelenések könyve négy élőlényére utal, a negyedik igenév („mondván”) jelenti az emberi hangot. A hívek a „Szent, szent, szent a seregek Urát” éneklük, a szolgáltató pedig megcsókolja, összecsupkja és az antimenzionra helyezi.

LÁNDZSA

„Az egyik katona lándzsával átszúrta az ő oldalát, és nyomban vér és víz folyt ki. Aki pedig látta, tanúságot tett róla, és igaz a tanúsága.” (Jn 19,34–35a) Az evangéliumok közül az imént idézett hely tudósít arról a századosról, aki a kereszten függő Messiás oldalát átdöfte. Ez a szentírási hely az alapja annak a kezdetben egyszerű célból használt késnek, mely az előkészület fejlődése során a lándzsa elnevezést kapta.

A lándzsa egy különleges, mindkét oldalán éles kés, amely a Bárány és a többi részecskék kivágására szolgál. Jelképezi a Krisztus Urunk oldalát átszúró katonai lándzsát. A lándzsát egyesek szerint az 5-6. századtól használják,

de kéziratokban csak a 8. századtól találkozunk vele, amikortól Báránynak nevezik az átváltoztatandó kenyeret. Germanosz pátriárka szerint a Messiást „Báránként ölték meg, lándzsával átszúrták az oldalát”, és most „a lándzsa helyét, amely a kereszten Krisztust átszúrta, ez a lándzsa veszi át.” Sztudita Tivadar maga is úgy fogalmaz, hogy a „papi lándzsa... az, amivel oldalát átszúrta” Krisztusnak a jámbor hagyomány szerint az a Longinusz nevű katona, akinek emléknapját naptárunk szerint október 16-án tartjuk. A kés valóban lándzsa alakú, ezt Kavaszilasz úgy magyarázza, hogy ez „nem valamilyen szükségletnek felel meg, hanem csupán valaminek a jelzésére történik”. A szertartás elején, Izaiás próféta sorait követően, miután a pap a Bárányt a diszkoszra helyezte, valóban egy szúrást ejt rajta, idézve János evangélista fentebbi szavait.

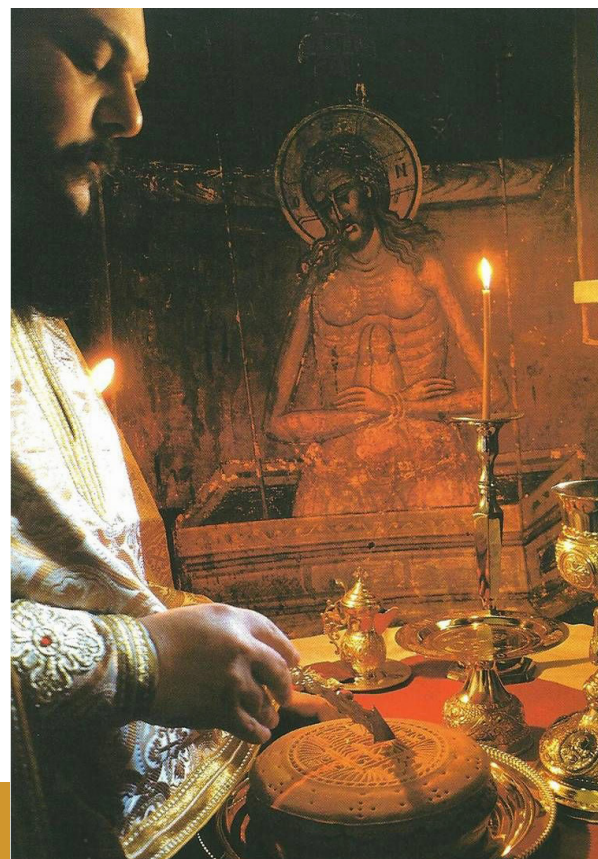
Társas szolgálat esetén az orosz liturgikus gyakorlatban az adományokkal való nagybemenetkor az első pap viszi a kelyhet és diszkoszt, a második a kézi keresztet, a harmadik pedig a lándzsát és az áldoztató kanalat.

A lándzsával a szentáldozás előtt találkozunk ismét: vele történik a kiosztandó Bárány szétدارabolása, melyből a hívek részesezni fognak. Többféle méretben is használatos Keleten, ekkor mindegyik más funkcióval: a nagy méretű a Bárány kivágására, a közepes a kiosztandó Eucharisztia darabolására, a kicsi pedig az előkészület során a többi részecskék (szentek, élők, holtak) kivágásához szükséges.

Tesszaloniki Simeon – aki a liturgiáról beszélve külön nem magyarázza a proskomídiát – az antidórral kapcsolatban ejt szót az előkészületkor használt lándzsáról: „Ez megszentelt kenyér; az előkészület folyamán maradt meg,

és ennek a kenyérnek a közepéből lett kivéve az, amit az áldozathoz is használtak. Ezt a kenyeret, ami a lándzsával meg lett jelölve, isteni szavakat fogadott be, később a tiszteletreméltó adományok, mégpedig a szentség helyett adják azoknak, akik nem részesültek bennük.”

A keleti hagyomány különleges imádsága az a rövid szertartás, amikor a pap a szent lándzsával keresztet vet beteg, fájó testrésze. Magyarázata nagyon egyszerű: a lándzsa üdvösségünk eszközévé vált, s mivel érintkezik a szentséggel (így aranyozott vagy ezüst kell, legyen), ezért tulajdonítanak neki különleges gyógyítóerőt.

ÁLDOZTATÓKANÁL

Az áldoztató kanál az Eucharisztia hívek közötti szétosztására használt, aranyozott ezüsből készült, a fogantyúja végén kereszttel végződő liturgikus tárgy. A görög elnevezése: „fogó”. Ezzel már utal jelképiségére is: jelzi azt a tüzes fogót, amellyel a szeráf megtisztította Izajás próféta ajkát. Ebben az értelmezésben Krisztus teste és vére mint égető tűz jelenik meg: az Eucharisztia megtisztítja a hívek testét és lelkét. Szentelő imája is erre utal: *„Mindenhátó Úristenünk, ki hajdan a szeráf által fogóval vett és a próféta ajkait érintés útján megtisztító eleven szénnel a hívek részére, vétkeik szennyének megtisztítása végett Krisztusod kanállal nyújtandó szent teste és vére isteni titkainak erejét előre jelképezted: tekints kegyelmesen a mi imádságunkra, és küldd le mennyei áldásodat e kanálkára, áldd meg és szenteld meg azt, hogy méltó eszközzé legyen Krisztusod szent testének és legdrágább vérének vételéhez és szétosztásához, összes híved büneinek bocsánatára.”*

A látomásbeli fogó más megközelítésben is előkerül. A himnuszsköltészet a találkozás ünnepén pedig az Istenszülőről mondja: *„Krisztust, a paraszt, melyet előre látott az istenes Izaiás, az Istenszülő karja parászfogóként átadja most az aggastyánnak.”* Izaiás megtisztult a szeráf-nyújtotta paráztól – mondta az aggastyán az Isten Anyjának –, te pedig a kezeddal, mint fogóval tisztítasz meg engem, átadva nekem azt, akit hordozol.”

Korábbi értelmezésben az áldoztatókanál szimbolikája még összetettebb: a Szentlelket jelképezi, mellyel a hívek Krisztust kapják;

Isten kezének szimbóluma, mellyel az embert teremtette; mivel pedig a szentséggel érintkezik, jelzi azon angyalok természetét, akik színről színre szemlélik az Istent.

A korai századokban a hívők a kezükbe kapták a Szent Testet, majd külön-külön ittak a kehelyből. Az áldoztatókanál liturgiában való használatának pontos dátumát a jelenlegi források alapján nem lehet bizonyossággal meghatározni. A régészeti, irodalmi és liturgikus források széles időspektrumban tanúskodnak liturgikus kanalokról, ám ezek nem csak az Eucharisztia szétosztására szolgálhattak. A kutatók között számtalan kirívó eltérés mutatkozik: az 5–11. század között mozognak bevezetése időpontjának meghatározásai. Az mindenesetre a legmerészebb feltételezés volt, miszerint a kanalat Aranyaszájú János vitte Konstantinápolyba, majd onnan elterjedt az 5. században. János beszél ugyan fogóról, de nála ez minden bizonnyal a pap ujjait jelentette. Az anaforát magyarázva a „Szent, szent, szent” énekkel kapcsolatban Germanosz pátriárka a kezében csipővasat tartó szeráfot hasonlóan értelmezi: *„Ez a papot jelképezi, amint kezében, mintegy csipővassal tartja a szent oltár fölött a szellemi parazsat, Krisztust, aki megszenteli és megtisztítja azokat, akik elfogadják és részesednek belőle.”*

A 7. századból is csak utalások találhatók (a Trulluszi Zsinat 101. kánonja sem említi), melyek nem feltétlenül jelentik a kanál használatát. A sok közvetlen utalás közül egy érdekes példát emlíünk: Egyiptomi Mária ikonján látható, hogy Zozsima sztarc áldoztatókanállal

részesíti őt a Szent Eucharisziából, de ne feledjük, hogy bár életrajzát Szofróniosz írta meg, és bármennyire szeretnénk a 7. században már biztosnak venni használatát, az efféle ábrázolás legkorábbi példája a 11. századból származik.

Ami a jelenlegi kutatásokból bizonyos: a kanál szíriai eredettel bír, az örmények kivételével minden nem bizánci rítusban is megtalálható. Különböző helyi hagyományok említik a 8–11. században, de ezek csak lokális gyakorlatok. A vélhetően eddigi legteljesebb összegzés szerint valamikor a 8-9. századi Antiochiában jelent meg a liturgián belüli használatban, a 11. században terjedt el leginkább – ekkor kölcsönözi több nem bizánci rítus is –, de egyértelmű források csak a 12. századtól említik, mint az Eucharisztia hívek között való szétosztásának liturgikus eszközét.

Érdekességképp jegyezzük meg, hogy a nagy egyházszakadás idején Humbertus bíboros a lándzsa és az áldoztatókanál használata miatt is kritizálta a bizánciakat. Tessaloniki Simeon a 15. században már világosan beszél: *„Amikor valaki felkészült az áldozásra, és tisztelettel és alázattal odajárul, nem közvetlenül részesül a szentségben, hanem a püspök kezében lévő kanál által.”*

Lelki vonatkozásban Szárovi Szent Szerafim emlegeti fel, aki az Úrban megszerzett lelki békéről mondja: *„Aki rendületlenül kitart a nyugalom állapotában, az mintegy áldoztató kanállal meríti a lelki adományokat.”*

